

'Es miserable' d'Eivissa

Walter Benjamin va ser eivissenc durant dues temporades, entre els anys 1931 i 1933.

Primer com a turista i després, com a exiliat. Vicente Valero (Eivissa, 1963) explica al llibre 'Experiencia y pobreza' la vida eivissenca de Benjamin. El paisatge, l'arquitectura i la gent van perfilar la seva literatura amb idees, històries i personatges. Una experiència molt rica. Però per als pagesos d'Eivissa, aquell pobre estiuejant era 'Es miserable'.

Les experiències d'*Es miserable*. Walter Benjamin, una de les figures més carismàtiques i idolatrades de la cultura europea del segle XX, era un miserable a ulls d'uns pagesos que vivien aïllats del progrés i del confort, els que el van veure desembarcar a Eivissa en dues ocasions, sempre procedent de Barcelona, primer el dia 19 d'abril de 1931 amb el Ciudad de Valencia i posteriorment, el dia 11 d'abril de de 1932, amb el Ciudad de Málaga.

El bateig popular eivissenc de Benjamin, el renom *Es miserable*, no el van arribar a saber mai els seus amics alemanys d'Eivissa que, com és el cas de Gershom Scholem, van parlar de les estades de Benjamim a l'illa, la primera closa el 17 de juliol de 1931 i la segona, el 26 de setembre de 1933. Ni tampoc el van descobrir els amics que rebien les seves cartes enviades des de l'illa, perquè l'escriptor no ho va saber mai. Ha calgut recórrer a les fonts orals autòctones, els records dels que eren infants quan Benjamin va ser a Eivissa. Això és el que ha fet l'eivissenc Vicente Valero (Eivissa, 1963), poeta d'expressió castellana, en un magnífic i fascinant estudi sobre la doble estada del filòsof a l'illa i la influència que els mesos eivissencs va projectar sobre la seva personalitat i la seva obra. És el llibre titulat *Experiencia y pobreza. Walter Benjamin en Ibiza, 1932-1933*, publicat pel Grup 62 a l'editorial Península.

La tesi de Vicente Valero és que el paisatge natural, físic i humà de l'illa d'Eivissa va acabar de perfilar el pensament literari de Walter Benjamin i li va subministrar temes i personatges.

Les relacions amb la resta de la colònia alemanya i francesa; les relacions amb els eivissencs; la intensa relació amb els camins, els boscos, el mar i la lluna; el canvi radical entre el primer viatge i el segon, atès que de turista passa a exiliat; les experiències amb les drogues i l'alcohol; els enamoraments; la desnutrició; la felicitat i la tristesa: Vicente Valero ens dona les claus d'aquest misteriós viatge doble que, tot i la maduresa amb el viatger el feia, es pot qualificar d'iniciàtic.

La lluna. Els efectes de la lluna vella sobre el paisatge illenc van deixar en Benjamin una impressió profunda. En un dels relats embastats a Eivissa escriu: "No sé si vostè s'ha adonat dels efectes de la lluna en aquests llocs i que la seva llum no sembla projectar-se sobre l'escenari de la nostra vida quotidiana, sinó sobre un terreny que seria una cosa com la seva contrafigura o rèplica." Sobre aquesta mateixa observació construeix, també a Eivissa, el text "La lluna" del llibre *Infància a Berlín cap a 1900*, on la infantesa és un temps i un espai dominats pel "govern de la lluna".

Modernitat i primitivisme. Són dos elements constants en els escrits d'Eivissa. Pot dir-se que aquest va ser el gran tema eivissenc de Benjamin. En els passeigs, en la seva vida senzilla i austera, en els relats que escoltava, la seva consciència de modernitat i el primitivisme del món illenc es trobaven sempre, entre la fascinació i la sorpresa, amb un misteri peculiar que Benjamin volia desxifrar. Eivissa va ser l'escenari ideal per l'observació i l'estudi d'un dels temes que més li preocupaven, les relacions entre l'antic i el modern.

Antiguitat viva. Eivissa va fascinar Benjamin perquè era un lloc on l'antiguitat podia ser contemplada encara com un objecte animat i no com un munt de ruïnes.

La casa eivissenca. Estava preocupat per la deshumanització de la llar. L'arquitectura moderna del vidre i l'acer eliminava l'experiència màgica de la llar tradicional. "Les coses de vidre no tenen aura. El vidre és l'enemic número u del misteri." Era un corrent crític compartit per alguns joves arquitectes que, com els catalans del GAT-PAC, havien descobert la casa eivissenca. Això havia

portat a l'illa una colònia d'arquitectes de tot el món. Les primeres impressions de Benjamin sobre Eivissa, els seus primers escrits, estan vinculats a la casa tradicional. En un text, descriu la percepció de l'interior de la casa de pagès eivissenca.

Feina. Va escriure quatre relats en la primera estada i tres més, a la segona. Diversos textos periodístics. Els primers capítols d'*Infantesa a Berlín cap a 1900*. Dos assaigs clau, *Experiència i pobresa* i *Sobre la facultat mimètica*. Recensions de llibres. I fragments del dietari, a més de la correspondència.

Cases. Els primers dies viu en una casa de dispeses a pensió completa, que no s'ha pogut identificar. Després, en la petita casa que els seus amics Noeggerath van aconseguir ocupar de franc a canvi de reformar-la, a sa Punta des Molí de la badia de Sant Antoni, ses

Casetes. L'amo vivia en el mas, més gran, del costat. L'any 1932, viu les primeres setmanes a la nova casa dels Noeggerath, més comfortable, però desavinent: estava constantment fuetejada pel vent. A finals de juny, deixa els seus amics i troba una habitació en una casa a mig construir, al costat de la casa dels Versphol. Cap de les cases ocupades per Benjamin no s'ha conservat. O són solars o s'hi han construït hotels. En la dels Versphol, és l'Hotel Tagomago, construït els anys cinquanta.

La catalanística. El lingüista mossèn Antoni Griera, inicialment incentivat pel president de la Mancomunitat de Catalunya, Prat de la Riba, va aconseguir que en algunes universitats alemanyes es fessin cursos de català. Un dels joves estudiants d'aquests cursos, Hans Jakob Noeggerath, va arribar a Eivissa el març del 32 per estudiar-hi la tradició oral amb una carta de recomanació de mossèn Griera per a l'historiador mossèn Isidor Macabich (Eivissa, 1883-Barcelona, 1973). Hi va arribar acompanyat del seu pare, Felix Noeggerath, i la tercera dona del pare, Marietta, comtessa de Westarp. Felix Noeggerath era amic de Benjamin des de 1916. El març del 32 li havia parlat a Berlín del seu immediat viatge a Eivissa, una illa tranquil·la i de vida molt assequible. La propaganda, i el fet que ja hi podria trobar un amic, va ser determinat en l'elecció de l'Eivissa, car anava curt d'armilla. Hans Jakob moriria a Eivissa el setembre de 1934, un any després de la segona estada de Benjamin, amb 28 anys d'edat, de febres tifoïdes. El pare, que continuava vivint a Sant Antoni, va confiar a Josep Roure-Torrent les notes del fill, i el 1948, a l'exili mexicà, el va convertir en el llibre *Contes d'Eivissa*, prologat per Josep Carner.

La narració oral. Tots els relats escrits per Benjamin al voltant de l'estada a Eivissa tenen la mateixa estructura narrativa, la d'un narrador que explica el que li han contat, i aquest segon narrador és un personatge real que Benjamin ha conegut a Eivissa o en el viatge. La transmissió oral és el que fa

EDICIONS DE VIBRA LA

Aquesta és la foto que es va fer per al passaport que va tramitar el juliol de 1933 a Mallorca. En la pàgina anterior, un dibuix de Jean Selz.

possible, d'una banda, l'art de construir cases i de l'altra, el de la narració.

Estafa. Quan Felix Noeggerath el va rebre al port d'Eivissa, li portava una mala notícia. La persona que a Berlín li havia llogat la casa d'Eivissa era un estafador que s'havia fet passar per propietari i s'havia quedat amb els diners de l'avançament del lloguer. Però a més, i això afectava Benjamin, tampoc no llogaria el pis berlinès de Benjamin, com havien quedat: havia desaparegut amb els diners de Noeggerath. Per tant, Benjamin es quedava sense els promesos diners mensuals del lloguer del seu pis.

Josep Roselló Cardona. L'home més ric del poble de Sant Antoni és "don Rosello" del relat *Una tarda de viatge*, comerciant de vi i representant del progrés. Nascut el 1903 a Sant Antoni, era molt viatjat i va convertir el poble en un centre turístic. Va construir el primer hotel del poble, Hotel Portmany, un dels tres primers que es construeixen a l'illa, tots el mateix any, tots inaugurats el 1933. El gerent i l'administrador eren alemanys, atès que la majoria d'estiuejants i hipotètics clients ho eren també.

Fascinació. Va quedar fascinat per l'illa, durant la primera estada. Va idealitzar aquell món apartat del món, una arcàdia. Va establir una treva amb els seus problemes personals i es va interessar pel paisatge, els costums locals, el caràcter dels habitants, les cases tradicionals i tot li resultava bonic i agradable. A *Una tarda de viatge* parla de la bondat natural dels illencs.

Felicitat. És possible que la primera etapa eivissenca de Benjamin fos l'última de felicitat de la seva vida.

Perfecció. En una carta a la seva amiga Gretel Karplus parla d'una excursió amb Paul Gauguin, nét del pintor, en la barca d'un pescador de llagostes. El pescador els va deixar en una cala desconeguda. "I allí —escriu— se'ns va oferir una imatge d'una perfecció tan completa que es va produir en mi

alguna cosa estranya però no incomprendible; i és que, en veritat, no la veia; la seva perfecció la posava a tocar l'invisible."

La tanca de figueres de moro. Element típic de la casa eivissenca, la filera de figueres de moro titula un dels relats, *La tanca de cactus*. El protagonista del relat, Ure O'Brien, correspon a un estadant excèntric, Jockisch. Les figueres inspiren l'obra escultòrica del polifacètic O'Brien.

Lectures. Les obres i els autors que Benjamin va llegir durant les seves dues estades a l'illa van ser *La Cartoixa de Parma*, de Stendhal, llegida per segon cop amb gran admiració; dos llibres de Trostki; un de Baltasar Gracián; *Stechlin*, de Fontane; *La càbala*, de Thornton Wilder; *Paludes*, de Gide i Proust, que ja havia traduït a l'alemany. A la segona estada, el *Voyage au bout de la nuit*, de Céline; Simenon; *La princesse de Clèves*, de Mme. de Lafayette; el lingüista Leo Weisgerber; les galerades d'*Els tres soldats*, del seu amic Bertolt Brech; Trostki i Gracián, de nou, i els francesos Thirbaudet i Berl.

Enamoraments. Olga Parem, germanorussa, va passar unes setmanes a Eivissa, al final de la primera estada de Benjamin. L'escriptor va demanar que es casés amb ell, però va refusar-lo. La negativa, segons el testimoni del cas, Scholem, va desanimar Benjamin, que va pensar en el suïcidi, seriosament, en especial en deixar Eivissa. En la segona estada, es va enamorar de la jove pintora holandesa Anna Maria Blaupot ten Cate i va convertir-la en protagonista d'una sèrie de textos breus.

Decepció. El segon viatge és molt diferent. Sant Antoni ha passat de rural a turística en un any, ha augmentat la colònia d'estiuejants i alguns d'ells són nazis infiltrats, espies. Els lloguers han pujat. El seu estat d'ànim no és el de l'any passat. Arriba a l'illa com a exiliat polític, amb Hitler acabat de pujar al poder, la primera etapa del seu llarg i penós exili. La nova casa llogada pels

Noeggerath no li serveix per descansar i escriure. Es queixa, en les seves cartes, de les transformacions econòmiques i les transformacions de paisatge.

El bosc. Per concentrar-se, durant la segona estada, se'n va al bosc a llegir i escriure. S'aixeca d'hora i se'n va al bosc. Ja hi ha deixat una gandula amagada.

Paisatge. De la contemplació dels paisatges de l'interior de l'illa, "els més despullats, els més intactes que he vist", sorgeix el text *Al sol*, exercici de percepció de les primeres setmanes eivissenques que s'acosta als seus admirats Robert Walser i Hugo von Hofmannsthal: el camí com a espai per a la revelació de l'essència de les coses.

El sòl buit. "El sòl li sona a buit i el so de resposta a les petjades reconforta el caminant", diu a *Al sol*. No sap si són buits de lava o de tombes. Santiago Rusiñol ja havia escrit que l'illa és plena de tombes.

Francisco Franco. La persona que indirectament provocaria el seu suïcidi amb l'ordre de prohibir l'entrada de refugiats polítics a la frontera francoespanyola, el dictador Francisco Franco, va visitar Sant Antoni el 6 de maig de 1933, com a comandant militar de les Balears. La comitiva va passar a dos-cents metres de la casa on residia Benjamin i els Noeggerath en el trajecte cap al far de Coves Blanques. L'escena possible: Benjamin llegint sota la figuera mentre veia passar uns militars.

'Es miserable'. A causa de la pobresa i el seu trist aspecte —estalviava diners menjant poc i no podia comprar roba nova i, malgrat això, als dos mesos es va quedar pelat— la gent el va batejar amb el renom *Es miserable*.

Por als porcs. Una pagesa li va explicar a Vicente Valero que de petita, amb el seu germà, anaven al mas de sa Punta des Molí i obrien la porta de la cort de porcs perquè sabien que li feien por a aquell senyor alemany de les ulleres grosses i es veia obligat a que-

Walter Benjamin va sortir del port d'Eivissa el setembre de 1933 amb el vaixell 'Ciutat de Maó' -en la imatge de dalt-. A baix, Jean Selz -en primer pla, amb barret- i l'escriptor alemany. En la foto del costat, una vista de la casa on estaven.

dar-se tancat a casa. L'anècdota no està recollida al llibre *Experiencia y pobreza*, com algunes altres, per no trencar el fil del relat.

Mallorca. Hi va anar el dia 1 de juliol de 1933, a renovar-se el passaport. Com que, per jueu, temia que no li'l renovessin, va inventar-se que l'havia perdut i li'n van fer un de nou, sense problemes. S'hi va estar una setmana. Va visitar Deià, Valldemosa i Cala Ratjada, on hi havia un grup d'escriptors alemanys. El nou paisatge li reforça la predilecció pel paisatge d'Eivissa, "més secret i misteriós".

Secretari nazi. El jove veí Maximilian Versphol tenia màquina d'escriure i li copiava els escrits a Benjamin. En tornar a Alemanya, a finals del 33, només quatre mesos després de ser secretari de Benjamin, el jove Versphol va ser nomenat cap de secció de les SS de la seva ciutat, Hamburg. A Eivissa

no havia mostrat cap simpatia política.

Pierre Drieu La Rochelle. L'escriptor feixista francès autor de *Le feu follet* va coincidir amb Benjamin -dos futurs suïcides- el segon estiu. Tots dos es van relacionar amb Jean y Guyet Selz, galerista d'art, a la capital, Eivissa. No van establir cap lligam personal o literari. El col·laboracionista Drieu La Rochelle es va suïcidar l'any 1945, després de l'alliberament de la ciutat de París. El francès, víctima de la por a ser castigat per la seva simpatia pel Règim nazis. L'alemany, víctima de la por a caure en mans dels nazis.

La muralla. El títol del conte breu "La muralla" neix de la seva admiració per la muralla de la ciutat d'Eivissa.

'Ultima multitis'. El lema del rellotge de la caetdral d'Eivissa és comentat en l'assaig *El narrador*, del 1935.

Somnis. Amb Jean Selz s'expliquen els somnis, els anota al quadern i en fa una sèrie. És l'experiència d'il·luminació profana. Sembla que les nits meridionals d'estiu resulten especialment avinentes per al món oníric.

Opi. Amb Jean Selz fuma opi i la droga va fer-lo adonar que la casa del seu amic estava tacada de color vermell, amb flors, i el mocador d'una pagesa il·luminat per una llàntia. Pensava que, com en el somni, l'embriaguesa de les drogues produïa un estat més profund del coneixement. Les drogues van mitigar la profunda decepció del retorn a l'illa.

La maleïda ginebra. Guy Seltz, germà de Jean, havia obert un bar al port d'Eivissa, el Migjorn, que avui es conserva amb un altre nom, Restaurant Formentera. Un dia que el barman li havia preparat un còctel, una turista polonesa, Maria Z., es va afegir al grup de Benjamin i va dir si havien tastat la ginebra local, la Migjorn, de 74 graus. Va buidar dues copes de cop i va desafiar la colla a fer el mateix. Benjamin va acceptar i es va veure les dues copes de la ginebra local. La seva cara va quedar impassible, va sortir a poc a poc cap a la porta i va caure a plom sobre la vorera. Jean Seltz va trigar tota una nit a portar-lo fins a casa seva, al centre antic, i enfilat, de la ciutat: s'adormia pel camí. Benjamin es va avergonyir de la seva acció de fatxenderia humiliada i poc després va trencar la relació amb els Selz i la colònia eivissenca i es va recloure a Sant Antoni.

Malària. Desnodrit, emmalateix de malària les darreres setmanes de la segona estada a l'illa i, malalt, se'n va a París.

Enyorança. Walter Benjamin s'interessava sempre per tenir notícies dels seus amics d'Eivissa. En una carta de gener del 36 diu que mai no deixa de pensar en l'illa, i fins i tot que durant molt de temps pensa tornar-hi una temporada.

Lluís Bonada